

PÉTER I. ZOLTÁN

Ady egyetlen színpadi művének bemutatójáról

„A szezon első szenzációs jelentőségű estéje a jövő héten zajlik le, mikor is három talentumos helyi szerző Biró Lajos, Ady Endre és dr. Dénes Sándor lépnek fel Fehér Dezső gardírozása mellett a világot jelentő deszkákon” – olvasható a *Nagyvárad* 1902. szeptember 21-i számában. – A „gardírozás” lényege abban állt volna, hogy a tervek szerint három egyfelvonásost Fehér Dezső előzte volna meg egy prologussal. Ebben a már idézett cikk szerint: „elmondja tanulságos történetét annak, hogy miképpen bírta rá e három »ifjú óriást« darabjaik megírására. Biró Lajos volt a leghamarabb kész. [...] dr. Dénes Sándor is hamar megírta a drámáját. Csak Ady Endrétől nem lehetett megkapni az ígért darabot. Halogatta napról napra, míg végül teljesen lemondunk már róla és úgy is tervezték, hogy a készen levő két darabot a *Parasztbecsülettel* adják elő. Tegnap aztán frappírozta Ady a bohém triumvirátust azzal, hogy megírta az ő darabját is. Ez a harmadik »izé«, mert színdarabnak ugyanis alig nevezhető, a maga érdekes formájában a közönséget is hisszük, hogy frappírozni fogja. Az érdekes mesét ugyan nem mondhatjuk el előre, de annyit mégis elárulhatunk, hogy voltaképpen azt mondatja el szellemes, megkapó formában Ady a színészekkel, hogy voltaképpen miért nem tudja ő megírni a maga színdarabját.”

Ez volt az 1902. szeptember 27-re kitűzött premier első komoly beharangozó cikke. A cikkben szereplő prologus végül nem hangzott el a bemutatón.

A darabok beharangozása

Szeptember 25-én ugyancsak a *Nagyvárad* Nagyvárad Krónika rovatában Ady egy humoros cikkben számolt be az előkészületekről, a szerzőknek a próbák alatti idegességét ecsetelve: „Régi igazság, hogy premier előtt a szerző a legutolsó

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

ember az színház tájékán. A kulisszatolonkatónak is több a becsülete. E sok megvetésért aztán joga van a szerzőnek a saját haját tépni, ha nem tetszik neki valami a próbán. Lehet gondolni, hogy milyen a helyzet most a Szigligeti Színházban, ahol egyszerre három szerző premierjére is készülnek. A próbák témát adhatnának egy tucat bohózatnak. [...] Ám azért folynak a próbák gőzerővel s máris megmegvillan az előadás képe, mely pompásnak ígérkezik. Csak a szerzők idegesek nagyon. A viccek pedig éppenséggel nem csendesítik le a szerzői idegeket. Dénes Sándor jár-kelel a próbák alatt, Ady Endre az ötödik szék lábait tette tönkre, Biró Lajos az egyetlen szerző, aki a próbákon nem idegeskedik. Ő tudniillik Hevesen, odahaza van most, s így lesz az egyetlen a három szerző közül, akinek a premierre is megmarad a haja...”



Ügyszintén szeptember 25-én hírt adott a közelgő bemutatóról a *Nagyvárad* és a *Tiszántúl*, míg a következő napon a *Szabadság* is. Sas Ede lapjában, a *Nagyváradban* a következő sorok voltak olvashatók: „A Szigligeti Színház fagyasztóan unalmas repertoárját rendkívüli üdeséggel pezsdíti fel a szombat este, mely ritka művészi és írói gyönyörűséget kínál a színháztól elszokni kezdő publikumnak. Három tehetséges nagyváradi íróembernek a köznapias mértéken magasan túlemelkedő, értékes, érdekes munkáját mutatják be a színpadon. [...] Ady Endre, a talentumos poéta *A műhelyben* c. egyfelvonásos színeképében megkapóan rajzolja meg, mint pusztul el az újságíróban az író a szerkesztőség lázas munkája közepette.”

Rendkívül udvarias írás jelent meg a *Tiszántúlban*: „Biró Lajos, dr. Dénes Sándor és Ady Endre darabjának szombati

premierje elé – mint ahogy előre lehetett látni – nemcsak Nagyváradon nézvéen óriási érdeklődéssel, de mindenütt író- és művészkörökben. Ennek a nagy érdeklődésnek a fiatal írókra becses bizonyosága az a levél, melyet Somogyi Károly színigazgató kapott tegnap Somló Sándortól, a Nemzeti Színház igazgatójától. Azt írja Somló, hogy rendkívül érdeklődik a Szigligeti Színház szombati eseménye iránt s nagyon sajnálja, hogy nagy elfoglaltsága akadályozza a premierre való lejövetelében. A Szigligeti Társaság október 27-i jubileumára Nagyváradra jó és kéri a színházat, tűzze ki akkorra műsorra a darabot...”

A *Szabadság* egy nappal a bemutató előtt egy kis tréfás dialógussal „örvendeztette meg” Adyt:

„Írt-e darabot Ady Endre? A szombat esti hármassal utoljára Ady Endre darabja készült el. Annyi jót hallottunk és tudunk az ő poétikus kis színeképéről, hogy ez az ártatlan kis élcelődés meg sem árthat, ti. ő azt írta meg a darabjában, hogy miért nem ír ő darabot.

AZ EGYIK: Hát tulajdonképpen miért nem ír Ady darabot?

A MÁSIK: Azt kérdje inkább, hogy miért írt?

AZ EGYIK: De hiszen nem írt.

A MÁSIK: Hogyne írt volna. Éppen azt írta meg, hogy miért nem írt.

AZ EGYIK: De ha nem írt.

A MÁSIK: Szerencsétlen hát nem érti?

AZ EGYIK: Nem.

A MÁSIK: Hát figyeljen ide, meg fogom magyarázni. Ady Endre nem írt darabot. Érti? Nem írt. De miért

nem írt? fogja ön kérdezni. Nos hát menjen el a szombati premierre, ott meg fogja tudni, hogy miért nem írt. Érti?

A MÁSIK: Értem. De ha írt, akkor miért nem írt? Azaz, ha nem írt, akkor miért írt?

A MÁSIK: Önnek a Margit szigetet ajánlom nyári tartózkodásul. Ez csak elég egyszerű dolog. Figyeljen. Ady megírta azt, hogy miért nem írt. Ha jó a darab, mindenki meg fogja érteni, hogy miért nem írt.

AZ EGYIK: De hát akkor miért írt?

A MÁSIK: (nem hagyja magát zavarni) Ha pedig nem jó a darab és a közönség előtt nem lesz világos a darab tárgya, ti. hogy miért nem írt, akkor kérem ez igen egyszerű (belezavarodok), akkor miért írt? De mikor azért írt, hogy ne írjon. Azaz, hogy ne írjon, de azért mégis írjon. Írjon, ne írjon... de hát miért ne írjon?... Hát hogy ne írjon! Megírta, hogy nem írt... Nem írta meg, hogy írt (diadalmas mosollyal). Most már csak érti?

AZ EGYIK: Irtem. Azaz, hogy írtam. Írtam, érted, írta... Értünk, értetek, értak..."

A bemutató napján, szeptember 27-én, a *Szabadság* tovább fokozza a kedélyeket azzal a bejelentéssel, hogy olyan hangok is hallatszanak, mint ha a szerzők egyike – Ady Endre – ellen, aki bizonyos körökben kissé merész szabadelvűsége miatt nem kedves személy, erőszakosan szervezett tüntetés készül. A cikkíró azonban rögtön hozzátette: ez azonban alig hihető, mert jól tudják azon a bizonyos tájékon is, hogy a nagyváradi közönség túlnyomó része erélyesen visszautasítaná az ilyen ízetlenkedést. Hegedüs Nándor szerint a klerikális körök részéről volt várható a tüntetés, jelesül a katolikus legényegylet tagjai tüntettek volna, ami végül elmaradt, talán éppen Pálffy



A Szigligeti Színház, ahol Ady színeképét bemutatták

Béla lelkész, a *Tiszántúl* ismert publicistája, a legényegylet elnöke hatására. Hogy valami alapja lehetett a sajtóhírnék, azt Hegedüs azzal magyarázta, hogy a *Tiszántúl* hallgatott, nem cáfolta a hírt.

A hármas premier napja

A premier napján a *Nagyvárad* *Napló* tárcarovatában leközölték Fehér Dezső prologusát. Ugyanebben a számban jelent meg Adynak *A műhelyben* című vallomásos cikke:

„Itt, A műhelyben, a mi nagy álmaink megimádott temetőjében, írásba is adom Neked, én kedves szerkesztőm és barátom, amit Te tudsz legjobban: nem írtam én színdarabot. Te kiostoroztál engem az apátiámból s én visszatértem Hozzád egy csomó teleírt papíroslappal:

– *Olvassátok el!...*

És Ti föl vittétek a színpadra... Micsoda? Én azt tartom, hogy tragédia. A magam tragédiája, a magunk tragédiája, talán mindnyájunk tragédiája. Untatni nem fogok senkit, mert rövid. Néhány lélek talán meg fogja belőle sejdíteni, hogy a görög tragédiák fátuma fejeink fölött suhog ma is. Sokan talán nevetni fognak a furcsaságon, hogy valaki darabban írja meg, hogy darabot nem ír. Lehűtöm a nevető kedvet egy fenyegetéssel: Írni fogok én darabot is. Lehet, hogy ez csak föllobbanás.

Olyan, mint az én kis tragédiám gyászos hőséé. De majd, ha egyszer csakugyan írok darabot: tied lesz akkor is a felelőség, én édes szerkesztőm és barátom. Te űztél, te ostoroztál ki a redakcióból. Felelj a következményekért. Valami új ifjúságnak lángját érzem. Ezt a lángot – úgy érzem most itt a mi temetőnkben – nem oltja el a temetői szél, sőt még a fűtyülés szele sem...”

Érdekes, hogy bár csak ezt az egy színeképet írta Ady – ezt is Fehér Dezső unszolására –, mégis szinte egész életében kísérte a darabírás gondolata, többek között Dózsa Györgyről akart drámát írni, de csak egyetlen jelenete készült el, ezt *Urak – felperzselt várban* címmel le is közölte a *Világ* 1914. január 6-i száma.

Így érkezett el a hármas premier napja. 1902. szeptember 27-én bérlet-szünet volt, ennek ellenére a szemtanúk szerint zsúfolt nézőtér előtt gördült fel a függöny. Nagy Andor regényes életrajzában megírta, hogy Ady, mint szerző, külön páholyt kapott, ahová előreküldte Lajos öccsét, hogy csak üljön be a páholyba, majd ő is megérkezik. „Lajos kissé kényelmetlenül érezte magát, feléje szegődtek a látcsövek, keresték a szerzőt. Egyszerre csak nyílt a páholyajtó és Bandi széles és kaján mosollyal [Rienzi] Máriát tessékelte be a páholyba. Lajosnak kissé torkán akadt a szó. Mária asszony nagy estélyi kikészítéssel, roppant felékszerezve, olyan volt mint ahogy a váradiak képzeletében a gazdag lipótvárosi molett dámák festenek. Mindenesetre nagyon feltűnő jelenség volt, fel is tűnt a nézőtér szemében...”

Így történhetett, ugyanis csaknem ugyanígy adta elő az eset szenvedő „résztvevője”, Ady Lajos is. A közönség soraiban természetesen Fehér Dezső is ott volt a feleségével. Az asszony emlékeiben négy évtized távlatában így maradt meg az esemény: „Még csak azt sem mondhatta a színházi közönség, hogy feltűnően viselkedett vagy túlóltözködött volna. Egészen polgárias, csak nagyon kevésbé kivágott fekete ruhában jött el – az elmaradhatatlan virággal. Úgy emlékszem, hogy aznap este kalapot sem viselt. De minden hiába, a kisváros szeme előtt – és ne feledjük, abban a régmúlt álszemérmes és kiváltságaira büszke polgári világban – nem ülhetett egy

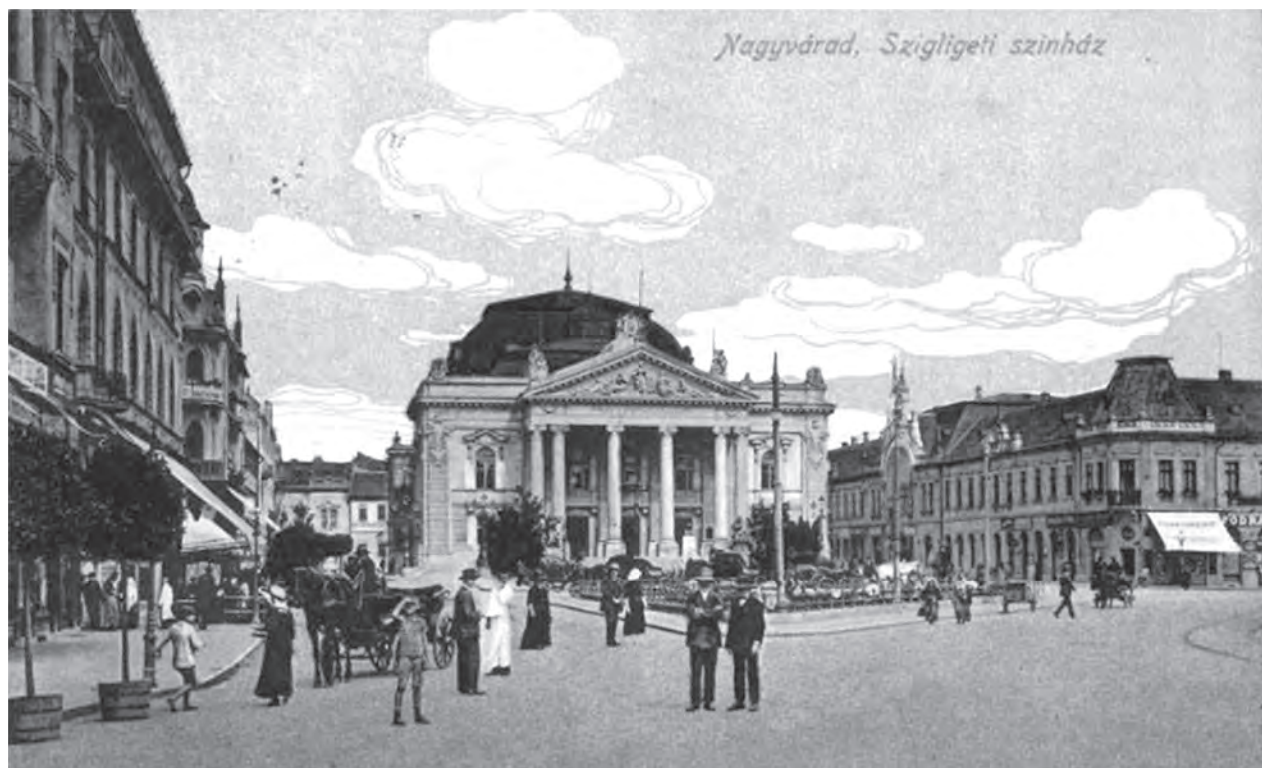
ilyenfajta démon a szerző páholyában, amit ugyancsak a bemutatóra érkezett testvéröcs, Lajos is igen fájlalt.”

Fehérné négy évtizeddel a bemutató után az *Esti Kurír* riportérének azt nyilatkozta, hogy férje addig könyörgött Ady-nak, míg végre rávette őt a darabírásra. Elmondta azt is, hogy: „Példátlan volt a siker, bár Bandi állandóan szabadkozott a darab miatt, ami neki sem tetszett, silány fércműnek ítélte, s azt írta Lajos öccsének is, hogy édesanyjukat nehogy elhozzák a bemutatóra. Nem akarja, hogy meglássa anyja a fiához nem méltó írásocskát.” Nem is volt ott az édesanyja...

A helyi sajtó a bemutatóról

A premierről másnap a váradi lapok mind beszámoltak. A *Nagyvárad* cikkírója dr. Várady Zsigmond ügyvéd, a városi közélet jeles képviselője, mellesleg Ady pártfogó barátja, így írt: „...A műhelyben egy élőkép, melyben a szerző emelkedett, helyenként magasröptű stílusban érzékelteti a min-

dennapi munka sivársága és izgalma közé helyezett alkotó erőt, s annak prometeuszi küzdelmét az alkotásért a viszonyok ellenében. Mint mentséget a jövőre nézve, ezt nem fogadjuk el. A szerkesztőség hivatalos órái sem tartanak egész nap és aki úgy tud írni, annak kötelessége az, hogy írjon. [...] De okokat az alkotások elhanyagolására senki se keressen, mert régi dolog, hogy aki adni és tenni akar, annak elég egy ok is arra, hogy adjon és tegyen, aki pedig nem akar, annak ezer oka mindig van a megtagadására. De készséggel ismerjük el, hogy Ady úr elevenen, szépen és hatásosan ecsetelte előttünk az újságíró életének sokrétű kellemetlenségeit s a magasabb rétegekben járó eszményiség



A Bémer tér a színházzal



folytonos összekocódását [!] a mindennapi élet kötözködő anyagiasságával.”

A *Szabadság* hasábjain Lengyel Géza írt beszámolót: „Bájos, poétikus, megható Ady Endre rövid színeképe. A műhely az újságíró mesterség agyondöcögteti, megőrli a poétát. A szerkesztő elmondja barátjának a darabot, amit megírta. Mély tartalmas témákat, merész, szertelen eszméket. És körülötte zsigibong a redakció. Szárnyalását a telefoncsengő akasztja meg, és jönnek ügyes-bajos emberek, csöcselék, kegyetlen népség, mind odatolja apró bajait a költő asztalához. Mégis elmondja nagy vallomását csodás, magasan repülő hitéről.”

A *Nagyvárad* *Napló* recenzióírója dr. Kurländer Ede volt, aki inkább csak általánosságban dicsérte a szerzőt: „Itt Nagyváradon mindannyian ismerjük Ady Endrét, ezt az istenadta

izmos tehetséget, aki az igazságot oly lángolóan szereti, ki oly fáradhatatlan lelkesedéssel küzd minden maradiság és fanatizmus ellen, hogy ő nem is lehet a darabban megírt apatikus szerkesztő. [...] A *műhelyben* Ady zsenialitásának újabb megnyilvánulása. Ezzel ismét bebizonyította, hogy akinek van tehetsége, azt nem kötik formák.”

A *Tiszántúl* kritikáját dr. Krüger Aladár ügyvéd és újságíró írta: „A *műhelyben* azt a témát kergeti, hogy miért nincs témája. Egy túlideges, túlizgatott szerkesztő tépelődései, aki

Az újságíró Ady rendőri engedélye

fájóan látja szép álmainak szétfoslását a mindennapi kenyérért való ideges hajszában. Szép szofizmák, ügyes rímek, néhol igen lendületes szavakat, de nem színdarab. Szerzője, Ady Endre beszélget benne a *Leányok* szerzőjével [Bíró Lajossal]. Már ez annyira intim dolog, hogy hozzá a színpadnak semmi köze. Tragikus hatásúnak indult volna, de komikussá lapul. Szóval nem színdarab, csak egy torzó, melyen a szépség nyomait fel lehet fedezni, de őszintén sajnálkozunk rajta, hogy csupa feltűnés kedvéért torzónak hagyták. Oly erősen lírikus természetű darab, hogy színpadról semmi hatása nincs. Amellett a realizmusból beleszökik az idealizmusba, és vissza, egyik rontja a másik hatását s mindkettő a szerzőnek sikerét.”

A *Nagyvárad Színpad* című színházi lapban Ady barátja, dr. Váradi Ödön írt beszámolót a bemutatóról: „Ady Endre zseniális poéta, kinek prózája *A műhelyben* a szerkesztőségi lázas munka izgalmait, a szellemet, az idegeket teljes mértékben igénybevevő életét örökítette meg. A szerkesztőségi lázas munka elkoptatja az embert – ez az eszme vonul végig a vonzó költői képen.”

A *Nagyvárad Friss Újság* névtelen újságírója egy néhány soros banális kritikát közölt: „Ady Endre a hatalmas tehetségű poéta-újságíró színeképe, *A műhelyben* egy vidéki hírlap redakciójában játszódik le. Rövid a darab, de csupa élet, elevenség, egy darab való élet. A közönség gyönyörködve élvezte a bájos apróságot s a zseniális író számtalan tapsal üdvözölte. Ő is két koszorút kapott.”

Ha már a koszorúknál tartunk, Lengyel Géza is megírta azt, hogy a szerzők a darabjuk végén a taps mellé koszorúkat is kaptak. Szerinte Bíró Lajos és Ady Endre is egyaránt három-

három koszorút kapott. A harmadik szerző, dr. Dénes Sándor nem volt ott a bemutatón. Ezek után nehéz lenne állást foglalni abban, hogy Ady két vagy három koszorút kapott-e. Csak annyit tudunk bizonyosan, hogy az egyik koszorú szalagágait a nagyváradi Ady Endre Emlékmúzeumban őrzik.

A darabokat – s ezek között Ady rövid színeképét –, bár azok a bemutatón zajos tapsot arattak, csupán még egyszer adták elő, másnap, fél ház előtt. És bár a *Szabadság* – ahol Bíró Lajos dolgozott – cikkírója szerint az előadás telt házat érdemelt volna, és reményét fejezte ki, hogy a darabokat bérletes előadásban is láthatja majd az „elsőrangú közönség”, erre nem került sor. Ennek Hegedüs Nándor szerint az volt az oka, hogy az előadás nem fedezte a színigazgató napi rezsijét sem.

Ady színeképe először nyomtatásban Osvát Ernő lapjában, a *Magyar Génius* 1902. október 26-i számában jelent meg. Két napra rá Ady lapja, a *Nagyvárad Napló* is beszámolt az egyfelvonásos színekép fővárosi megjelentetéséről. Később a rövid színekép megjelent a *Nyugat* 1919. 4–5. számában is.